

הקפת הראש בעבד (קידושין לה)

גליון 392

איתא במתניתין בדרף כט. וכל מצות לא תעשה בין שהזמן גרמא בין שלא הזמן גרמא אחד האנשים ואחד הנשים חייבין חוץ מבל תקיף ובל תשחית ובל תטמא למתים, עכ"ל. לאשה אין איסור של הקפת הראש. ובגמ' בדרף לה: בשלמא בל תטמא למתים דכתיב אמור אל הכהנים בני אהרן ולא בנות אהרן אלא בל תקיף ובל תשחית מנלן. דכתיב לא תקיפו פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקנך, כל שישנו בהשחתה ישנו בהקפה, והני נשי הואיל ולא איתנהו בהשחתה ליתנהו בהקפה. ומנלן דלא איתנהו בהשחתה. איבעית אימא סברא, דהא לא אית להו זקן. ואיבעית אימא קרא דאמר קרא לא תקיפו פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקנך, מדשני קרא בדיבוריה, דא"כ נכתוב רחמנא פאת זקנכם, מאי זקנך, זקנך ולא זקן אשתך. דורשים מהפסוק לא תקיפו ולא תשחית ששניהם תלויים זה בזה, ואשה שאינה באיסור השחתה אינה באיסור הקפה. והא דאינה באיסור השחתה, לתירוץ א' הוא מן הסברא, דהא אין להן זקן. ולתירוץ ב' היות ויש שינוי בלשון, לשון רבים בהקפה ולשון יחיד בהשחתה מכאן שלא כולם בהשחתה, דהאשה פטורה. ומקשינן ולא, והתניא זקן אשה והסריס שהעלו שער הרי הן כזקן לכל דבריהם, מאי לאו להשחתה. אמר אביי להשחתה לא מצית אמרת דיליף פאת פאת מבני אהרן, מה להלן נשים פטורות אף כאן נשים פטורות וכו'. א"כ (דהגז"ש באה רק ללמד מה זה גילוח) נכתוב קרא את שבזקנך, מאי פאת זקנך ש"מ תרתי. ואלא הא דתניא זקן האשה וכו', כזקן וכו', לטומאת נגעים. ולכאורה מסקנת הגמ' היא דאשה פטורה מגילוח זקן מהגזירה שוה פאת פאת מבני אהרן ונדחו שני התירוצים הראשונים. אמנם הרא"ש (בפסקים סי' ס) הביא את התירוץ השני, מדשני קרא בדיבוריה וכתיב ופאת ראשכם בלשון רבים וכתב פאת זקנך בלשון יחיד דרשינן מיניה זקנך ולא זקן אשתך ודרשינן נמי כל שישנו בהשחתה ישנו בהקפה, והני נשי הואיל וליתנהו בהשחתה ליתנהו בהקפה, וצ"ע. וברמב"ם כתב (פי"ב עבודה זרה ה"ב) האשה שגלחה פאת ראש האיש או שנתגלחה פטורה שנאמר לא תקיפו פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקנך, כל שישנו בכל תשחית ישנו בכל תקיף, ואשה אינה בכל תשחית לפי שאין לה זקן, לפיכך העבדים הואיל ויש להן זקן אסורין בהקפה. הרמב"ם נקט כתירוץ הראשון שבגמ', והוסיף דיש בזה נפק"מ לגבי עבד כנעני, שחייב במצות כאשה, דהיות והאשה פטורה רק בגלל שאין לה זקן, הרי לעבד יש זקן, ולכן חייב. וכן כתב בנמוקי יוסף (פרק ג' דמכות) בשם הרמ"ה דאע"ג דלענין מצוות דין עבדים כנשים, הואיל ויש להם זקן אסורים בהקפה. וכתב בלחם שנה ואע"ג דבפירקא קמא דקידושין איכא בגמ' ואי בעית אימא אשה אימעית מזקנך וכו' וא"כ לפי טעם זה הוא הדין עבד דאיתקש לאשה בכל מקום, מ"מ תפס רבינו כלישנא קמא לחומרא. והיינו דלפי הטעם הראשון בגמ' שנשים פטורות מן הסברא ניחא דהעבדים חייבים כי הסברא שאין להן זקן לא שייך בעבדים אבל לטעם דהוי מיעוט בפסוק שנשים פטורות הרי עבדים הוקשו לנשים, וצריכים להיות פטורים. ועל זה כתב הלח"מ שתפס הרמב"ם כל"ק לחומרא, שהעבדים חייבים. אלא דיש להעיר שאם החמיר מספק, שלא ילקו. ואולי בגלל זה כתב הרמב"ם שאסורין בהקפה ולא כתב שחייבים. ובמשנה למלך תמה על הרמב"ם, דהא למסקנה לא ממעטינן נשים מהשחתה משום דלית להו זקן אלא מגזירה שוה דפאת פאת מבי אהרן. ומה שכתב הלח"מ דתפס רבינו לחומרא כל"ק, הרי מסוגיית הגמ' מוכח דלפי המסקנה לא קיימא טעמא דסברא אלא עיקר הטעם הוא דיליף פאת פאת. ואף הטעם (השני) דזקנך ולא זקן אשתך לא קיימא לפי המסקנה. והביא שם שהרא"ש נקט הטעם דשני קרא בדיבוריה (כנ"ל). וסיים וז"ל סוף דבר שדברי רבינו צריכים אצלי תלמוד. ובעצמות יוסף יישב דגם למסקנה דילפינן מגז"ש בעינן לדיוק דשני קרא בדיבוריה, דאחרת לא היינו דורשים את הגז"ש מכח הייתור לשון, וצ"ע.

והנה בתוס' (שבועות כ:) הקשו דמדוע מקישינן לקולא שהיות ואינן בהשחתה אינן בהקפה, אדרבה הרי קיי"ל דלחומרא מקשינן (יבמות ח.). ותירצו דדרשינן לקולא כי איפכא לא שייך למידרש, דנשי לית להו זקן, וע"כ דאין להן השחתה, וממילא ה"ה דאינן בהקפה.

וזה לכאורה לפי התירוץ הראשון שבסוגיין דסברא היא שאינן בהשחתה, ולכן לא שייך להקיש לחומרא לחייבן אבל לפי התירוץ השני צריכים לומר שלא מקישים לחומרא כי יש לימוד שהן פטורות, וע"כ דההיקש בא לפוטורן גם מהקפה. וכן לפי מסקנת הגמ' דנלמד מגז"ש דנתמעטו מהאיסור, וע"כ דמקישינן לקולא.

והנה הרמב"ם כתב דלמרות דנשים פטורות, בכל זאת עבדים אסורים. וכתב המל"מ לחדש (פ"י מלכים ה"ז בד"ה הכלל העולה) דהכלל דילפינן עבד מאשה הוא רק במצות עשה שהזמן גרמא אבל במ"ע שלא הזמן גרמא כגון פרו ורבו דמדינא היו נשים חייבות אלא שגזירת הכתוב הוא שמיעטם משום דכתיב וכבשוה ואין דרך האשה לכבוש גבי עבדים דלא שייך האי טעמא לא ילפינן מאשה.

והביא ראיה לדבריו מהא דאשה ליתא בכל תקיפו וקיי"ל דעבדים בהקפה ובהשחתה כמבואר בנמוק"י וברמב"ם הנ"ל. אלא שהקשה דברמב"ם עצמו משמע לא כדבריו, דהא הרמב"ם כתב שהיות ואין לאשה זקן פטורה, ולעבד יש, לכן חייב. משמע דלולא טעם זה אלא היה גזירת הכתוב שפטורה, היה העבד פטור. וכן כתב הפני יהושע (גיטין מא:): דהרמב"ם ס"ל דעבדים פטורים כנשים כשיש גזירת הכתוב שפוטרת אותם אבל היכן שפטורות מן הסברא, הכל הולך לפי הסברא.

אבל בטורי אבן (חגיגה ב: באבני מילואים) כתב שאם נשים פטורות עבדים פטורים כיון שכל חיוב העבד הוא משום אשה. ולכן כשהאשה פטורה, אין לעבד סיבת חיוב כלל, ולא משנה מה הטעם למה הנשים פטורות (אפי' אם זה מסברא ששייכת רק בנשים) דסוף סוף אם פטורות אין לימוד לחייב עבדים.

החזון איש (אבן העזר סי' קמח לדף לה:): כתב לבאר דמה דנשים פטורות מן ההשחתה אינו פטור אלא נאמר בזה שזקן האשה אינו נחשב לזקן לענין זה (לגבי נגע כן נחשב לזקן) ולכן כיון שזקן העבד נחשב לזקן הוא מוזהר על איסור השחתה.

ויש בין הטעמים כמה נפק"מ, וכגון אם עבד חייב במילה (מצד עצמו) דלפי הצד שאין חייב העבד כשאשה אינה חייבת, אינו חייב אבל לפי הצד שאם הדבר אינו שייך באשה ובעבד הוא שייך יהיה חייב, אז גם במילה יהיה חייב. אלא דרעק"א כתב (בשו"ע יו"ד ריש סי' רסז) שבאשה חוץ מזה שלא שייך אצלה, יש לה גם פטור מלמול את בנה, ואף שזו מצוה ששייכת בה, ולכן גם העבד פטור (מצד עצמו).

ובעצם הלימוד של עבד כנעני מאשה כתב בחי' רבי ראובן (יבמות סי' כב) דיש לחקור אם העבד שחייב במצות כאשה אם דינו כישראל לשאר מילי אלא שפטרותו תורה ממקצת מצות כמו אשה שדינה ככל ישראל לשאר מילי (כגון לענין קניינים שיקנה בכסף במטלטלין ולא במשיכה כנכרי) או דלכל מילי דינו כבן נח אלא שחייב במצות כאשה.

ולכאורה אם דינו כישראל רק שנתמעט ממצות כאשה הרי אם כל הטעם שאשה פטורה הוא כי אין לה זקן אז בעבד שיש לו זקן צ"ל שיהא חייב אבל אם דינו כבן נח ונתחדש שחייב כאשה הרי סוף סוף האשה אינה חייבת ואין מהיכן לחייב את העבד, וכמו שנקט הטורי אבן. אא"כ נאמר שגם האשה ביסודה חייבת רק דלא שייך אצלה או כסברת החזון"א שהזקן שלה אינו נחשב זקן אז יתכן לחייב בעבד, שאצלו יש זקן.

והנה במס' מכות (כ:): מבואר שאחד המקיף ואחד הניקף עוברים. ובנזיר נז: נחלקו רב אדא בר אהבה ורב הונא האם האשה מותרת להקיף את האיש. ופסקו הרי"ף והרא"ש שהלכה כרב הונא שהאשה אינה מוזהרת בהקפת האיש. וכתב הריטב"א בסוגיין שגם לפי הטעם שאשה אינה חייבת כי אין לה זקן, מ"מ כשם שאינה מוזהרת בהקפת עצמה כך אינה מוזהרת בהקפת אחרים שהרי כל המקור לחייב במקיף הוא ממה שכתוב לא תקיפו בלשון רבים (גם לעצמו וגם לאחר), ואם היא פטורה מהקפת עצמה, פטורה גם מהקפת אחרים.

וברמב"ם (שם הל' ה) מבואר שהגם שאשה פטורה אם הקיפה לאיש, אסור לה להקיפו. והראב"ד כתב שהאיסור הוא מדרבנן. (וברעק"א העיר למה אין בזה לפני עור דאורי'). ואם הטעם לפטור האשה הוא כי אין לה זקן למה שיהיה לה מותר להקיף איש שיש לו זקן. וע"כ דיש לאשה פטור וממילא פטורה לגמרי.